

Apunts sobre la repressió franquista contra els mestres del Vallès Oriental (1939-1944)

111

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2008

L'any 2006 des del Casal del Mestre vam endegar un treball de record de la tasca dels mestres republicans que es va concretar en la celebració d'un acte d'homenatge als mestres que encara són vius de l'etapa 1931-1939 i en la publicació d'un llibre.¹ A la vegada, des de l'any 2002 havia endegat un treball de recerca sobre la repressió franquista a Granollers² en el qual vaig constatar que la repressió contra el teixit cultural i educatiu va ser molt important a la comarca. Tot seguint el procés de judici militar contra el mestre Joan Mayoral³ de Granollers vaig fer la primera presa de contacte amb el procés depuratiu franquista contra els mestres.

Com a mestre implicat en la renovació pedagògica he anat constatant la coincidència de molts elements que defensem des de l'escola actual amb els d'aquella etapa: la defensa de la igualtat de gènere, l'obertura de l'escola a l'entorn, la aconfessionalitat de l'escola, la creença en la igualtat d'oportunitats...

Tot això és el que el règim franquista i els sectors dominants catalans que pactaren amb ell van voler eradicar amb el procés depuratiu i els judicis sumaríssims. Aquesta investigació⁴ es basa en la documentació generada pel règim franquista per depurar el professorat de l'etapa republicana. Aquesta documentació inclou els informes que obligatòriament havien de fer els i les mestres per reincorporar-se a la seva feina, els judicis militars i els expedients de la presó Model

¹ Casal del Mestre. *L'escola republicana a Granollers (1931-1939)*. Granollers, 2006.

² Eduard Navarro: *La repressió del primer franquisme a Granollers (1939-1944)*. Treball guanyador del memorial Joan Camps del Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers en l'edició del 2002, publicat en una versió resumida sota el títol «La repressió a Granollers durant el primer franquisme (1939-1944)», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2005*, Associació Cultural de Granollers, 2006, pàg. 61-90) i que extensament trobareu a <<http://www.xtec.net/~enavar22/projecterepressio.htm>>.

³ Casal del Mestre, 2006, especialment les pàg. 45-47.

⁴ La recerca que es presenta en aquest article ha rebut el suport del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Departament de la Vicepresidència de la Generalitat de Catalunya, en la seva convocatòria del 2008.

de Barcelona.⁵ L'anàlisi dels cent vint-i-sis expedients de depuració de mestres del Vallès Oriental indica que aquí, com a la resta del país, la depuració dels docents fou una prioritat per al règim, a causa de la reforma educativa republicana, que podem sintetitzar amb la frase «El mestre és el primer ciutadà de la República», i també per la necessitat de posar fi a l'avenç cultural que suposa la curta etapa republicana.

Els diversos aspectes que trobem en els expedients reflecteixen la intensitat quantitativa i qualitativa de la depuració. Només cal recordar que tots els i les mestres com a funcionaris públics tenien l'obligació de fer una declaració per ser readmesos, i aquell que no la fes no es podria reincorporar com a treballador públic. A partir d'aquesta declaració, en la qual els aspirants a ser readmesos informaven sobre la seva activitat personal, professional i politico-social, i dels informes que demanava la comissió depuradora, dirigida en aquest cas pel rector de la Universitat de Barcelona, aquesta comissió dictaminava si hi havia readmissió o no, i si hi havia algun càstig administratiu. A més, es podia emprendre un judici militar.

Els informants eren el cap de Falange, l'alcalde, el capellà i un «pare de família» per tal que expliquessin tot el que sabessin sobre:

- «1. Conducta religiosa, política y social anterior al 18 de julio de 1936.
2. Conducta durante la dominación rojo-separatista.
3. Ideas separatistas. Labor catalanista en la escuela y fuera de ella. Publicaciones catalanistas.
4. Partidos políticos y organizaciones sindicales a las que ha pertenecido.
5. Conducta profesional y privada. Concepto general.»

Per tant, la depuració va ser exhaustiva i molt parcial, atès que en molts casos algun dels quatre informes era molt diferent de la resta i tot i això era utilitzat per castigar la mestra corresponent. La repressió, però, no s'acabava aquí, ja que a part hi havia la intervenció militar, normalment posterior i que podia suposar un

⁵ Aquesta documentació està localitzada a l'Archivo General de la Administración d'Alcalà de Henares, a l'Archivo del Tribunal Militar Tercero del Govern Militar de Barcelona i a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès.

judici militar i càstig superior a l'administratiu. També és important tenir present que el franquisme lligà els mestres amb els principis republicans i per això, més que castigar l'actuació professional, el que es prioritzava era la purificació ideològica, per la qual cosa les conductes públiques del professorat seran més tingudes en compte que la tasca pedagògica, de la qual hi havia pocs testimonis.

Al Vallès Oriental, les dades són, sobre un total de cent vint-i-un mestres amb expedient, les que apareixen a la taula següent:

Expedients de depuració de mestres del Vallès Oriental (any 1939)							
	Total	% com.	% prov.	Homes	%	Dones	%
Confirmats	81	66,94	69,21	22	48,89	59	77,63
Inhabilitats							
per a càrrecs directius	0	0	2,12	0	0	0	0
Suspensió de feina	1	0,83	1,57	1	2,22	0	0
Trasllat dins la província	9	7,43	1,32	4	8,88	5	6,58
Trasllat fora de la província	5	4,13	1,32	1	2,22	4	5,26
Jubilació	2	1,66	0,17	0	0	2	2,63
Separació	23	19,01	12,53	17	37,78	6	7,90

Font: expedients analitzats a l'AGA. Secció d'educació. En negreta, les dades de Francisco Morente Valero, *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943). La escuela y el Estado Nuevo*, Valladolid, Àmbito, 1997.

Dels cent vint-i-un expedients de mestres de la nostra comarca, la majoria foren confirmats, és a dir tornats a admetre a la mateixa escola on treballaven: un 66,94 % (dos de cada tres), una mica menys que el que indica l'estudi de Morente per al conjunt de la província de Barcelona. A més de les possibles sancions, les diferències més grans entre la comarca i la província són en la sanció més dura, que és la separació, la qual cosa potser es podria deure a una presència masculina més elevada a la nostra comarca o bé a un afany repressiu més fort en el nostre territori.

Cal també fer-ne l'anàlisi de gènere. Així, entre els homes més de la meitat dels mestres foren sancionats, i els separats arriben a quasi un 40 %. En canvi, entre les dones, les sancionades no arriben a un 25 % i les separades del servei només són un 7,9 %. Per tant, percentualment el percentatge dels sancionats amb la separació és cinc vegades superior entre els homes que entre les dones (37,78 i 7,90 % respectivament).

Aquestes dades són molt superiors a les donades per González Agápito i Marqués (1996, 73), que indiquen el doble d'homes separats respecte a les dones, i també superiors a les dades del conjunt de les províncies estudiades per Morente (Morente Valero, 1997, 358), on les dades de sancionats són del 36,22% dels mestres enfront del 16,92% de les mestres (51,11 i 22,37 % al Vallès Oriental). Per tant, la conclusió que se'n pot treure és que a la nostra comarca els sancionats són superiors al conjunt barceloní i al conjunt de les províncies de l'Estat analitzades, i que aquesta repressió és més dura entre els homes.

Una primera anàlisi de la depuració als diferents pobles de la comarca ens indica diversitat de situacions. Així, en alguns pobles, amb la depuració es resolen les pugnes entre les diferents concepcions escolars que venien dels debats sobre la renovació pedagògica que s'havien endegat des de l'inici del segle XX i que s'havien accentuat durant l'etapa 1936-1939, quan la reforma educativa de la República s'aprofundeix i, a través del Comitè de l'Escola Nova Unificada (CENU), es fa un procés d'unificació de l'ensenyament en la xarxa pública i en una escola laica i coeducadora. Exemples d'aquesta pugna a la comarca són Caldes de Montbui i Granollers. En altres llocs, allò que porta la repressió és l'alta participació política dels mestres (com es veu a Cardedeu) o l'enveja (com el cas de Martí Tomàs a Montmeló).

El cas de Martí Tomás a Montmeló posa al descobert el gran pes que les qüestions personals tenien en els informes, tot i que en aquest expedient acaben sortint a la llum pública. El càstig inicial va ser el trasllat tres anys fora de Catalunya i la inhabilitació de càrrecs. La denúncia és posterior a l'expedient de depuració i ell creu que va ser per enveja, en haver obtingut el trasllat a Barcelona, un bon destí. De fet, en sessió de maig de 1947 l'Ajuntament fa un escrit en què diu que havia estat separat per «maniobras turbias y que el Alcalde que era concejal en el 39 cree que hubo personalismo y falta de verdad y se hace este documento que encauce el sentir de la población sobre este particular para que se rehabilite a un funcionario de probidad reconocida». Hi ha més de cent firmes d'adhesió i quaranta d'exalumnes per demanar que el retornin al seu lloc a Montmeló. El 1939 també tingué l'adhesió de moltes famílies i indica que el regidor de cultura Asiaín (marit d'una de les mestres) és qui va fer la campanya contra Tomás, perquè li tenia

enveja. A Tomás no se li havia tingut en compte que a Badalona fou regidor per Unió Patriòtica el 1928 i que el seu zel per la moral pública era tan gran que la revista de l'escola, *Vallès*, era entregada al rector per tal que la censurés. Un altre cop les qüestions personals pesaven molt més que les raons del règim.

En altres pobles també es mostren les tensions i resistències que els processos catalanitzadors impulsats per la Generalitat en uns pobles on s'exigia un impuls del català a tots els nivells (recordem que abans de 1931 el català era perseguit i deixat de banda pels diferents governs en tots els aspectes) provoquen entre una part del professorat que provenia de fora de Catalunya. També es mostra la fòbia de les noves autoritats respecte al català. Exemples d'això són els fets que van succeir a Mollet o a la Garriga.

També trobem acusacions parcials, com en el cas de Granera, on Dolors Rey va ser castigada tot i les al·legacions que indicaven que no feia manifestacions a favor dels rojos, perquè el 16 de setembre de 1936 li van matar el marit, Isidro Fernández, i dos fills que eren a l'exèrcit. A més, es diu que no anava a missa i que molts cops no obria l'escola. Ella, en descàrrec, afirmava que per evitar problemes s'afilià a ERC el 1937 i formà part de la comissió d'ajut als refugiats. El capellà diu que li trobà «libros pornográficos» i que «simpatizaba con los rojos», i en els informes s'indicava que havia estat tres mesos de permís i que qüestions familiars van fer que faltés molt, cosa que, al poble, no li perdonaven. Finalment, es va traslladar a Santiago de Compostel·la.

En altres casos trobem mestres perseguits per maçons, com en el cas de Víctor Garcia Fernández, de Lliçà de Vall; d'altres, perseguits per la seva pràctica «republicana», són salvats per la intercessió del poble. En aquest sentit, destaca el cas de Tomàs Martí a Montmeló i altres casos en què els informes del capellà mostren l'ànim de revenja que acumulaven molts membres de l'Església catòlica contra la República i els seus servidors.

Una primera conclusió del procés depuratiu a la comarca referma la idea que la persecució contra els mestres va ser un dels eixos més importants de la política franquista per destruir la cultura i la tradició republicanes i, en el nostre cas, per posar fi al curt intent de recuperar la cultura catalana amb la tasca escolar dels mestres i la Generalitat republicana.

Principis renovadors com l'ensenyament actiu, la coeducació o l'ensenyament en català van ser bandejats, i aquells que havien liderat la renovació van ser perseguits. A partir d'ara, també al Vallès Oriental, només valia l'escola nacional catòlica i els i les mestres que eren addictes al nou règim, el qual, amb tots els elements de l'ensenyament controlats, podia endegar l'adoctrinament polític, moral i religiós amb el suport dels sectors que li foren addictes, és a dir, l'Església i els sectors catòlics de dretes.

En aquest sentit, als informes que hem pogut analitzar se'ns mostra que els capellans van participar molt entusiàsticament en el procés de depuració, amb uns informes duríssims que no abastaven només l'àmbit professional sinó també les qüestions de moral pública. Pel que fa a la jurisdicció militar, no l'hem poguda analitzar amb tot deteniment, però els primers indicis mostren que només va actuar en casos de mestres compromesos en la política local, com ara Granollers o Cardedeu, poble on a més se'ls aplicà la pena màxima i van ser afusellats.

També l'anàlisi quantitativa ens indica una repressió més dura contra docents de la nostra comarca. Cal recordar que les sancions afectaren més d'un 35 % dels mestres de la comarca (enfront del 30 % provincial), i la diferència és més gran pel que fa a la separació del servei (19 % a la comarca i 12,53 % a la província). En definitiva, les dades de la comarca mostren com el nacionalcatolicisme s'aplicà durament en la seva tasca purificadora i en això reberen el suport de les elits locals.

Eduard Navarro i Doménech
Mestre i historiador

Bibliografia

Casal del Mestre: *L'escola republicana a Granollers (1931-1939)*. Granollers, 2006.

Joan Garriga i Andreu: *Franquisme i poder polític a Granollers: 1939-1975*. Barcelona, Abadia de Montserrat, 2004.

J. González-Agapito i Salomó Marqués Sureda: *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943)*. Segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996.

Salomó Marqués: *Ensenyament republicà vs. ensenyament franquista: la repressió del magisteri* a <<http://www.memoriacatalunya.org/articles/art60.htm>>.

Salomó Marqués: *Mare de Déu, quina escola*. Ara Llibres, Barcelona, 2008.

Francisco Morente Valero: *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943)*. *La escuela y el Estado Nuevo*, Valladolid, Ámbito, 1997.

Francisco Morente Valero: «La depuración franquista del Magisterio público. Un estado de la cuestión», *Hispania*, LXI/2, 208, Madrid, Instituto de Historia, CSIC, maig-agost 2001.

Eduard Navarro i Domènech: «La repressió a Granollers durant el primer franquisme (1939-1944)», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2005*, Associació Cultural de Granollers, 2006, pàg. 61-90.

Sara Ramos Zamora: «Control y represión. Estudio comparado de los resultados de la depuración del magisterio primario en España», *Revista Complutense de Educación*, vol. 17, núm. 1, 2006, pàg. 169-182.

